

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ДІДИЧ ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 342.922:347.732

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ТОРГОВЦІВ
ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ**

Спеціальність 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата юридичних наук

Одеса – 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
ХАРИТОНОВА Олена Іванівна
Одеська національна юридична академія, доцент
кафедри адміністративного і фінансового права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ГОЛОСНІЧЕНКО Іван Пантелійович
Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка, професор кафедри
конституційного та адміністративного права

кандидат юридичних наук, доцент
КАЛАЯНОВ Дмитро Петрович
Одеський юридичний інститут
Національного університету внутрішніх справ,
начальник кафедри управління та інформаційно-
технічного забезпечення

Провідна установа Інститут держави і права ім. В.М. Корецького
НАН України, відділ проблем державного управління
та адміністративного права (м. Київ).

Захист відбудеться 22 січня 2005 р. о 12.00. годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, к. 312.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 20 грудня 2004 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Найважливішим завданням для всіх державних інституцій України, кожної з гілок влади, науковців-теоретиків та практиків є втілення засад Конституції в реальне життя. Реалізація Основного Закону – це гарантія побудови України як суверенної і незалежної, демократичної соціальної правової держави. Фундаментальне значення економіки для існування, забезпечення добробуту і прогресивного розвитку населення є на сьогодні загальновизнаним. Макро- та мікроекономіка, приватна економічна діяльність і юридична відповідальність підприємців суттєвим чином залежать від правових норм відповідної системи адміністративного та цивільного права. Тому жодна держава не відмовляється від регулювання економічної сфери. Цей факт є проявом відповідальності держави за економіку і підкреслює центральне значення цієї сфери серед інших державних і правових функцій. Навіть ліберальні держави встановлюють рамочні правові умови, надаючи таким чином можливість для економічної діяльності і виражаючи своє ставлення до неї. Перехід до принципів соціально орієнтованої економіки потребує кардинальних змін у механізмі адміністративно-правового регулювання в економічній сфері, зокрема, на фондовому ринку України, що проходить сьогодні стадію формування. Необхідним є механізм, котрий здатний виконувати функції забезпечення законності та поваги до суб'єктивних прав, гарантувати правову захищеність усіх суб'єктів вітчизняного ринку цінних паперів.

Від того, якою буде модель адміністративно-правового регулювання економічних відносин взагалі і ринку цінних паперів, зокрема, залежать і сутність та обсяг адміністративно-правового статусу суб'єктів, що діють у цій сфері.

Оцінюючи здійснені у законодавстві перетворення, можна впевнено констатувати, що повнота реалізації професійними суб'єктами ринку цінних паперів свого адміністративно-правового статусу і потенціалу започаткованих трансформацій на ринку цінних паперів тепер визначальною мірою залежатимуть від вибору адміністративно-правових механізмів, які використовуватимуться у цій сфері.

Слід зазначити, що процес розвитку вітчизняного ринку цінних паперів не можна назвати безпроблемним. Усім відомі трагічні наслідки діяльності так званих фінансових пірамід, та як результат цього велика недовіра до фондового ринку з боку населення у достатньо довгий проміжок часу. Поступово сформувався більш-менш стабільний адміністративно-правовий статус учасників ринку цінних паперів, який на даному етапі потребує детального дослідження та аналізу з метою закріплення тих його елементів, що сприяють ефективній діяльності на ринку цінних паперів та вдосконалення таких, що гальмують його розвиток.

Актуальність теми дисертаційного дослідження обумовлена також тим, що практика застосування прийнятих Законів вже показала необхідність внесення до них певних корективів. Сказане стосується не лише базових для фондового ринку законів, але й таких вузькоспеціалізованих, як численна

низка підзаконних нормативних актів. Зрештою, це зрозуміло, оскільки спрямованість і зміст реформування законодавства повністю визначалися результатами протистоянь прихильників діаметрально протилежних концепцій розбудови економічної системи.

Таким чином, актуальність дослідження проблем адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами та пов'язаних із цим питань зумовлена, з одного боку, практичними проблемами трансформації посттоталітарного суспільства і відповідної йому економічної сфери в цілому і функціонуванням ринку цінних паперів України в умовах перебігу адміністративної реформи, зокрема, а з іншого – теоретичними проблемами, пов'язаними із методологічним забезпеченням такої трансформації.

Отже, перебіг адміністративної реформи викликає на практиці низку питань, що потребують свого вирішення, і не в останню чергу це стосується функціонування такого важливого елементу ринкової інфраструктури, як ринок цінних паперів.

Теоретичною базою для висновків, зроблених у дисертації, є праці В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, С.С. Алексєєва, Д.Н. Бахраха, Л.Р. Білої, Ю.П. Битяка, М.В. Вітрука, І.П. Голосніченка, Є.В. Додіна, Д.П. Калаянова, С.В. Ківалова, Ю.М. Козлова, М.І. Козюбри, І.Б. Коліушка, В.К. Колпакова, Н.С. Кузнецової, В.В. Лаптева, М.І. Матузова, І.Р. Назарчука, М.П. Орзіха, В.О. Патюліна, І.М. Пахомова, Л.Л. Попова, П.М. Рабіновича, Н.О. Саніах-метової, В.М. Селіванова, О.Ф. Скакун, Ю.М. Старилова, Ю.А. Тихомирова, М.М. Тищенко, О.Ф. Фрицького, О.І. Харитонової, В.В. Цветкова, В.Є. Чиркіна, В.С.Щербини, Л.С. Явича, М.К. Якимчука.

Вивчення та аналіз праць цих науковців дали змогу визначити і оцінити стан досліджуваної проблеми, виявити та дослідити питання, які постали на сучасному етапі формування ринку цінних паперів, та визначити шляхи їх вирішення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Спрямованість дисертаційного дослідження визначається програмою наукових досліджень Одеської національної юридичної академії відповідно до фундаментальної теми „Правові проблеми становлення і розвитку сучасної української держави” (державний реєстраційний номер 0101U001195), наукової програми Міністерства освіти і науки України „Актуальні проблеми будівництва демократичної соціальної правової держави відповідно до положень Конституції України”, а також плану науково-дослідної роботи кафедри адміністративного та фінансового права Одеської національної юридичної академії на 2001 – 2005 р.р.

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у науково-теоретичному аналізові проблем адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами в Україні, у висвітленні його правової сутності, елементів, що його складають, а також тих чинників, які впливають на його характер.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

дослідити місце і роль адміністративно-правового регулювання ринку цінних паперів в адміністративно-правовому регулюванні економіки в Україні;

проаналізувати існуючі моделі регулювання ринку цінних паперів і на підставі проведеного дослідження охарактеризувати модель регулювання, яка склалася в Україні;

на основі аналізу моделі регулювання ринку цінних паперів в Україні визначити перспективи розвитку аналізованої сфери відносин;

проаналізувати вплив моделі регулювання ринку цінних паперів на адміністративно-правовий статус торговців цінними паперами, його характер, обсяг прав та обов'язків;

визначити поняття та складові елементи адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами;

сформулювати теоретико-прикладні аспекти набуття адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами;

виявити роль і місце Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку у встановленні прав, обов'язків та обмежень торговців цінними паперами;

сформулювати пропозиції стосовно вдосконалення законодавства, що регулює діяльність ринку цінних паперів в Україні, зокрема, того, що визначає адміністративно-правовий статус торговців цінними паперами;

визначити основні, найбільш суттєві тенденції та загальну логіку розвитку законодавства, що регулює діяльність ринку цінних паперів, вказати на можливі способи його удосконалення та обґрунтувати доцільність їх впровадження.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються у процесі набуття та реалізації адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами, адміністративне законодавство, норми якого регулюють зазначені відносини.

Предметом дослідження є характеристика адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами та його елементів, правова природа цього статусу, його місце серед інших професійних учасників ринку цінних паперів.

Методи дослідження. Методологічною основою проведеного дослідження є сучасні наукові погляди на адміністративно-правове регулювання, закономірності розвитку фондового ринку та його інститутів. У процесі дослідження були використані відповідні загальнонаукові і спеціальні методи наукового пізнання. Серед найважливіших із них слід виділити такі: діалектичний (за допомогою якого досліджувалися фундаментальні аспекти змісту правового статусу та його елементів. Його застосування дозволило зробити висновки відносно змісту адміністративно-правового статусу, його окремих структурних частин), формально-юридичний (за допомогою якого визначались такі юридичні поняття, як адміністративно-правовий статус, ринок цінних паперів тощо, їх ознаки, проводились відповідні класифікації зазначених категорій тощо), метод порівняльного аналізу (дозволив співвіднести моделі державного регулювання ринка цінних паперів, деякі

дефініції та юридичні явища які регламентовані у вітчизняному законодавстві та законодавстві інших країн), логіко-юридичний (при здійсненні висновків і пропозицій, які містяться у дисертації, з врахуванням вимог відносно визначеності, несперечливості послідовності і обґрунтованості суджень і здійснення в межах загальнотеоретичних і адміністративно-правових конструкцій з використанням понятійного апарату відповідних галузей науки), історико-правовий (за допомогою якого, розгляд існуючих правових явищ відбувався не тільки під кутом зору теперішнього їх стану, але й з позицій їх минулого та майбутнього яке ми могли припустити), системно-функціональний (за допомогою якого було розкрито цілісність адміністративно-правового статусу та виявлено різноманітні типи зв'язків у ньому, з'ясовано функції одних правових явищ по відношенню до інших) тощо.

Зроблені у дисертації висновки і пропозиції ґрунтуються на вимогах формальної логіки стосовно визначеності, несперечливості, послідовності і обґрунтованості суджень і здійснюються в межах загальнотеоретичних і адміністративно-правових конструкцій з використанням понятійного апарату цих наук. У свою чергу, ринок цінних паперів в Україні, що складається в результаті перебігу економічної реформи в Україні, розглядається як результат багатовікового розвитку відповідних інститутів на теренах розвинених капіталістичних країн.

Основні положення і висновки, подані у роботі, ґрунтуються на аналізові чинного законодавства України у сфері організації і діяльності ринку цінних паперів, досягнень правової науки, а також на аналізові зарубіжного законодавства у відповідній сфері відносин.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим вітчизняним комплексним, системним монографічним дослідженням проблем визначення адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами на ринку цінних паперів і його удосконалення в умовах економічної та адміністративної реформ в Україні.

Новизна дисертаційного дослідження конкретизується в одержаних наукових результатах, сформульованих теоретичних та практичних висновках і пропозиціях, зокрема:

удосконалено визначення ринку цінних паперів, як систему правовідносин, що складаються між його учасниками з приводу випуску та обігу цінних паперів, створення і функціонування елементів його інфраструктури.

поглиблено визначення державного регулювання економікою як діяльності органів державної виконавчої влади з прогнозування, організації, контролю поведінки учасників економічного обігу (зокрема, обігу цінних паперів), яка здійснюється на підставі чинного законодавства з метою узгодження інтересів окремих учасників і суспільства в цілому і досягнення оптимальних результатів у регульованій сфері;

вперше обґрунтовується теза про те, що від моделі ринку цінних паперів залежить також статус учасників такого ринку, обсяг їх прав та обов'язків;

дістало подальшого розвитку твердження про те, що до суб'єктів ринку цінних паперів належать також і органи, які здійснюють державне регулювання діяльності на цьому ринку. Враховуючи значення, яке має ринок цінних паперів в економіці, можна стверджувати, що він є сферою регулювання як з боку приватного права, так, не меншою, а навіть більшою мірою – з боку публічного права. Тому на ринку цінних паперів складаються правовідносини двох типів – правовідносини приватного і правовідносини публічного права. І для правовідносин публічного права характерною є наявність обов'язкового суб'єкту – органу публічної влади;

вперше всебічно розглядаються поняття та зміст адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами, на підставі чого пропонується віднести його до одного з видів спеціальних адміністративно-правових статусів, специфіка якого визначається участю суб'єкта в особливих економічних відносинах, пов'язаних з обігом цінних паперів;

пропонується авторське визначення зазначеного поняття: спеціальний адміністративно-правовий статус торговців цінними паперами – це сукупність їх правосуб'єктності, прав, обов'язків, законних інтересів, а також правових передумов та обмежень, передбачених нормами адміністративного права, що визначають їх місце серед інших учасників ринку цінних паперів.

обґрунтовується теза про необхідність виокремлення ще двох статусів торговців цінними паперами, які існують паралельно: торговці цінними паперами мають не один, а два статуси: матеріальний і такий, що йому кореспондує – процесуальний статус. Більше того, саме наявність процесуального статусу дозволяє нам говорити про існування процесуальних (процедурних) гарантій реалізації адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами. Причому йдеться у цьому випадку не про загальний адміністративно-процесуальний статус, а про особливий (спеціальний) адміністративно-процесуальний статус, характерний для окремих проваджень, реалізація якого пов'язана зі стадіями, етапами або окремими процесуальними діями;

у новому аспекті розглядається юридичний процес щодо набуття адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами, яке відбувається на двох рівнях: з отриманням свідоцтва про державну реєстрацію закінчується реєстраційне провадження, (а отже, завершується перший рівень легалізації), яке відповідає рівню організаційного оформлення адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами. Після цього настає другий рівень – рівень оформлення предметного (змістовного) статусу торговців цінними паперами, який відбувається у межах ліцензійного провадження;

доведено необхідність уточнення поняття “професійна діяльність на ринку цінних паперів”, змісту і умов здійснення такої діяльності. Зокрема, пропонується не вважати професійною діяльністю на ринку цінних паперів придбання цінних паперів не з метою спекуляції, а для інвестицій, крім цього, обґрунтовується теза про необхідність визначення на законодавчому рівні

критеріїв професійної діяльності на ринку цінних паперів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що:

у науково-дослідній сфері – положення дисертації можуть бути основою для подальшого аналізу проблем соціально-економічного розвитку і вироблення стратегії правового регулювання організації та діяльності ринку цінних паперів, встановлення статусу його учасників;

у сфері правотворчості – висновки та пропозиції дисертації можуть бути використані в подальшому при підготовці і розробці законодавства України, що регулює функціонування ринку цінних паперів;

у навчальному процесі – положення дисертації можуть бути використані при читанні лекцій та розробці навчальних програм зі спецкурсів “Біржове право”, “Управління економікою”, “Регуляторна політика і управління ринком цінних паперів в Україні” у вищих юридичних навчальних закладах, використані студентами при підготовці наукових робіт і в процесі вивчення відповідних спецкурсів.

Апробація результатів дисертації. Дисертацію виконано і обговорено на кафедрі адміністративного та фінансового права Одеської національної юридичної академії.

Результати дослідження доповідалися на міжнародній науково-методичній конференції „Римське право і сучасність” (21 грудня 2001 р. м. Одеса, тези опубліковані), на 4-й (56-й), 5-й (57-й), 6-й (58-й) звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу і аспірантів Одеської національної юридичної академії.

Публікації. Основні теоретичні та практичні положення і висновки дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у п'ятих статтях, що входять до переліку наукових фахових видань, затвердженому ВАК України.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 194 сторінки; у тому числі 20 сторінок – список використаних джерел, що вміщує 212 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, визначаються об'єкт та предмет, мета і завдання дослідження, висвітлені методологічна, теоретична, нормативна бази, формулюються головні положення, які виносяться на захист, розкрито наукову новизну, науково-практичне значення роботи, охарактеризовано апробацію результатів дослідження.

Перший розділ „Управління ринком цінних паперів та торгівці цінними паперами як одна зі складових його інфраструктури” містить чотири підрозділи.

У **підрозділі 1.1. „Поняття ринку цінних паперів як об'єкта державного управління, його види”** проведено аналіз визначень терміна

„ринок цінних паперів”, що свідчить, перш за все, про те, що усі вони тяжіють до економічної науки. Пропонується авторське бачення ринку цінних паперів як правової категорії. Ринок цінних паперів пропонується визначити, як систему правовідносин, що складаються між його учасниками з приводу випуску та обігу цінних паперів, створення і функціонування елементів його інфраструктури.

Проте, даючи це визначення, зазначається про існування різноманітних ринків цінних паперів. Ця різноманітність слугувала класифікації ринку цінних паперів. Існування різних ринків цінних паперів та необхідність їх класифікації підтверджує й історична ретроспектива їх виникнення, а також достатньо уособлені нормативно-правові акти, що приймаються законодавчою та виконавчою владою, які регулюють той чи інший ринок цінних паперів.

У підрозділі 1.2. „Загальна характеристика моделі адміністратив-но-правового регулювання ринку цінних паперів в Україні” розглядаються моделі організації системи регулювання і контролю на ринку цінних паперів у світі, та робляться відповідні висновки стосовно моделі управління ринком цінних паперів в Україні. Різноманітність підходів у цій сфері визначається, головним чином, ступенем розвитку ринку цінних паперів; особливостями законодавства, яке в різних країнах відрізняється за рівнем жорсткості; соціальною та правовою культурою суспільства; рівнем організації професійних об'єднань учасників фондового ринку, здатних взяти на себе значну частину роботи з регулювання діяльності на ньому, тощо.

Відповідно до вказаних факторів розрізняються форми, прийоми та методи діяльності з регулювання і контролю за виконанням законодавства та правил цивілізованої поведінки на фондовому ринку, а також ступіні відповідальності за правопорушення.

Аналіз фахової літератури з цього питання дозволяє дійти висновку, що навіть високорозвинені країни не можуть відмовитися від втручання в економіку, що здається досить виправданим.

Робиться висновок, що в Україні склалася змішана модель регулювання ринку цінних паперів (як з точки зору відомчої підлеглості – банківська та небанківська моделі, так і з точки зору рівня втручання у діяльність ринкових інституцій – централізована та децентралізована моделі).

Зазначається, що від того, якою буде модель адміністративно-правового регулювання економічних відносин взагалі і ринку цінних паперів, зокрема, залежать і сутність та обсяг адміністративно-правового статусу суб'єктів, що діють у цій сфері.

У підрозділі 1.3. „Державні органи регулювання фондового ринку як учасники фондового ринку” проведені класифікація органів державного регулювання ринком цінних паперів, аналіз функцій цих органів як у ретроспективі так і на сьогоднішній день, після чого система органів державного регулювання виглядає так:

Верховна Рада України, Президент України та Кабінет Міністрів України, які через прийняття законодавчих і нормативних актів з питань ринку

цінних паперів, визначення напрямів державної політики щодо фондового ринку, призначення складу Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку забезпечують загальні основи державного регулювання фондового ринку в Україні. До цієї ж групи слід віднести Міністерство юстиції, яке виконує загальну нормотворчу функцію в державі.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, яка безпосередньо формує та забезпечує реалізацію єдиної державної політики з розвитку і функціонування в Україні ринку цінних паперів та їх похідних.

Державні органи, які в межах своєї компетенції здійснюють контроль або деякі функції управління на ринку цінних паперів України. Це Фонд державного майна, Міністерство фінансів, Національний банк України, Антимонопольний комітет, Міністерство економіки, Державна податкова адміністрація. Певні функції управління інвестиційною діяльністю в Україні здійснюють Національне агентство з реконструкції і розвитку, Державна інвестиційна компанія, Міністерство зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі.

Державні органи, які виконують спеціальні функції контролю та нагляду за дотриманням законодавства в державі. Ці функції поширюються і на ринок цінних паперів. До цієї групи належать Міністерство внутрішніх справ, Генеральна прокуратура, Служба безпеки, Вищий Господарський суд.

Окремо розглянуто правове становище Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, як головного координатора діяльності державних органів з питань функціонування в Україні ринку цінних паперів.

У підрозділі 1.4. „Торговці цінними паперами як учасники фондового ринку та їх взаємодія з іншими недержавними учасниками ринку цінних паперів” проведена розгорнута класифікація учасників ринку цінних паперів, яка більш стисло виглядає наступним чином: органи державного регулювання, емітенти, інвестори, фінансові посередники, учасники, що відносяться до інфраструктури фондового ринку.

На базі чинного законодавства проведено аналіз поняття підприємницької діяльності з цінними паперами. Це зумовлено тим, що у законодавчих актах для позначення цієї діяльності використовуються різні терміни. Зокрема, використовуються такі терміни, як „посередницька діяльність по випуску і обігу цінних паперів”, „комерційна діяльність по цінних паперах”, „комісійна діяльність по цінних паперах”, „посередницька та представницька діяльність по обігу цінних паперів”, „посередницька діяльність по випуску та обігу цінних паперів”, „довірчі операції з цінними паперами”. До сьогодні, співвідношення між цими термінами чітко невизначені.

Крім цього, у законодавстві визначено поняття професійної діяльності на ринку цінних паперів, до якої законодавець відносить підприємницьку діяльність по перерозподілу фінансових ресурсів за допомогою цінних паперів та по організаційному, інформаційному, технічному, консультаційному та іншому обслуговуванню випуску та обігу цінних паперів, що є, як правило, виключним або переважним видом діяльності

Таке визначення є не зовсім коректним, оскільки діяльність фондової біржі цілком відповідає всім зазначеним критеріям, але ж ця ринкова інституція не є комерційною, тобто фондова біржа не займається підприємницькою діяльністю.

Таким чином, на підставі проведеного дослідження пропонується авторське бачення визначення професійної діяльності на ринку цінних паперів – це господарська діяльність, по перерозподілу фінансових ресурсів за допомогою цінних паперів та по організаційному, інформаційному, технічному, консультаційному та іншому, передбаченому законодавством, обслуговуванню випуску та обігу цінних паперів, що є, як правило, виключним або переважним видом діяльності.

Розглянуті деякі елементи взаємодії торговців цінними паперами з іншими недержавними учасниками фондового ринку.

Розділ 2. „Загальна характеристика адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами та набуття ними цього статусу” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. „Поняття і структура адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами” проведено аналіз визначення та правової природи правового статусу суб’єктів права взагалі та адміністративно правового статусу торговців цінними паперами, зокрема. Робиться висновок, що існує загальний адміністративно-правовий статус торговців цінними паперами та спеціальний адміністративно-правовий статус торговців цінними паперами.

Загальний адміністративно-правовий статус торговців цінними паперами – це сукупність їх правосуб’єктності, юридичних прав, обов’язків і законних інтересів, а також гарантії їх реалізації у галузі адміністративних правовідносин у широкому розумінні, тобто у галузі адміністративного права.

Спеціальний адміністративно-правовий статус торговців цінними паперами – це сукупність їх правосуб’єктності, прав, обов’язків, законних інтересів, гарантії їх реалізації, а також правових передумов та обмежень, передбачених нормами адміністративного права, що визначають їх місце серед інших учасників ринку цінних паперів.

Доводиться, що модель регулювання ринку цінних паперів суттєво впливає на зміст адміністративно-правового статусу професійних учасників фондового ринку, обсяг прав, обов’язків тощо.

Відносно структури адміністративно-правового статусу зазначається, що конструювання поняття „адміністративно-правовий статус торговців цінних паперів” значною мірою залежить від його елементів, які будучи взаємопов’язаними, органічно взаємодіють між собою, складаючи у цілому це важливе правове явище як єдину цілісну конструкцію. Аналіз елементів, що її складають, є важливим як з теоретичної, так і з суто практичної точок зору, тому що він дозволяє виокремити ті суттєві моменти у чинному законодавстві, що регламентують адміністративно-правовий статус торговців цінними паперами, які, у свою чергу, можуть відіграти важливу роль у плані вдосконалення існуючих норм.

Таким чином, до елементів адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами належать адміністративна правосуб'єктність, права, обов'язки, законні інтереси, гарантії їх реалізації, правові передумови та обмеження. В якості одного з елементів розглядається також адміністративна відповідальність.

У підрозділі 2.2. „Особливості виникнення (створення) торговців цінними паперами” розглянуто легалізацію юридичних осіб як один з видів юридичного процесу, та легалізацію торговців цінними паперами, що включає до себе два рівні: перший рівень – це власно реєстраційне провадження, другий рівень – це ліцензійне провадження.

Робиться висновок, що для існування юридичної особи необхідним є, по-перше, мета; по-друге, існування матеріального субстрату, тобто майно, особи, взяті у сукупності; по-третє, юридичне визнання існування юридичної особи. Таким чином, необхідне набуття статусу юридичної особи.

Набуття цього статусу відбувається шляхом легалізації (легітимації), яка поруч із державною реєстрацією включає до себе також ліцензування.

Уявляється, що з отриманням свідоцтва про державну реєстрацію закінчується реєстраційне провадження, а отже, завершується перший рівень легалізації, який відповідає рівню організаційного оформлення адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами. Після цього настає другий рівень – рівень оформлення предметного (змістовного) статусу торговців цінними паперами, який відбувається у межах ліцензійного провадження.

У підрозділі 2.3. „Ліцензування торговців цінними паперами” розглянуто ліцензування як окреме провадження у рамках юридичного процесу по набуттю адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами, та деякі організаційні, правові та інші проблемні питання щодо ліцензування торговців цінними паперами.

Так, визначена одна з науково-практичних проблем – визначення професійної діяльності на ринку цінних паперів як такої.

Проблема полягає у суб'єктивному розумінні терміна „професійна діяльність”, тобто чи є здійснення однієї чи декілька операцій з цінними паперами професійною діяльністю на фондовому ринку, та відповідно такою, що потребує ліцензування. Визначення у питаннях „професійної діяльності” має як практичне, так і теоретичне значення. На практиці до суб'єктів підприємницької діяльності неправомірно застосовують адміністративні санкції за порушення ліцензійного законодавства, що не може не турбувати останніх.

Пропонується саме цю проблему вирішити на законодавчому рівні. Зокрема, пропонується не вважати професійною діяльністю на ринку цінних паперів придбання цінних паперів не з метою спекуляції, а для інвестицій, та визначити критерії професійної діяльності на ринку цінних паперів.

Розділ 3. „Елементи адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. „Права та обов'язки торговців цінними паперами”

проведено аналіз суб'єктивних прав та обов'язків суб'єктів права взагалі та юридичних осіб і торговців цінними паперами, зокрема.

За своєю юридичною природою суб'єктивне право являє собою юридичну можливість для конкретного суб'єкта права діяти згідно з власним волевиявленням і з метою задоволення своїх інтересів, що не суперечать загальному інтересу.

Діалектичною протилежністю суб'єктивних прав у сфері державного управління є суб'єктивні юридичні обов'язки. Вони нерозривно пов'язані і не можуть існувати одне без одного, оскільки право одного суб'єкта не може бути реалізованим поза виконанням обов'язків іншим суб'єктом.

Здійснений аналіз законодавчої бази дозволяє зробити висновок про специфічність деяких прав та обов'язків торговців цінними паперами по відношенню до інших суб'єктів підприємництва, що пов'язано, насамперед, з існуванням спеціального адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами.

У підрозділі 3.2. „Законні інтереси та гарантії їх реалізації як елементи адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами” продовжується розгляд елементів адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами, а саме таких важливих його елементів, як законні інтереси та гарантії їх реалізації.

Проведена науково-дослідна робота над визначенням цих елементів, і з урахуванням вже існуючих наукових пізнань надане власне їх визначення.

Так, під законними інтересами розуміється категорія, яка вміщує в собі всі ті інтереси особи, які з тих чи інших причин не опосередковані в суб'єктивних правах, але, безумовно, мають певне значення як для суспільства, так і для самої особи. Державі зручно через такий інструмент, як “законний інтерес”, брати під свою охорону і захист всі ті інтереси особистості, які немає необхідності чи можливості опосередковувати в суб'єктивні права для їхнього задоволення.

У сучасний період проблема законного інтересу набуває найбільшої практичної значимості, тому що законні інтереси дозволяють задовольняти і захищати в юридично-легітимному порядку велику кількість інтересів, які тільки що з'явилися, і прямо не закріплені суб'єктивними правами. Важливо враховувати також і той факт, що за певних умов (зростання загальних і спеціальних гарантій, поліпшення добробуту суспільства, розвитку економіки, політичного реформування та ін.) окремі законні інтереси можуть трансформуватися в суб'єктивні права.

Під юридичними гарантіями реалізації законних інтересів розуміється сукупність правових засобів і способів, за допомогою яких реалізуються, охороняються і захищаються права і свободи, припиняються порушення прав і свобод, відновлюються порушені права.

У підрозділі 3.3. „Адміністративна відповідальність торговців цінними паперами” за допомогою загальнонаукового метода системного аналізу досліджується інститут адміністративної відповідальності юридичних осіб та деякі проблеми, що існують при її розгляді та застосуванні.

По-перше, існує думка що відповідальність юридичних осіб, яка виникає внаслідок застосування контролюючими органами санкцій, не є саме адміністративною відповідальністю. При цьому застосовують такі поняття, як фінансова, економічна або навіть цивільно-правова відповідальність.

По-друге, адміністративна відповідальність юридичних осіб має так звану проблему „вини” юридичної особи у складі правопорушення. На думку автора, розв’язання цієї проблеми може полягати у закріпленні у відповідних законодавчих актах визначення адміністративної відповідальності. При цьому, автор наполягає на збереженні структури складу правопорушення, та сприйняти суб’єктивну сторону складу як психічне ставлення певних посадових осіб до скоєного проступку.

Зроблена спроба аналізу адміністративної відповідальності юридичних осіб взагалі та торговців цінними паперами, зокрема, як складової частини їх адміністративно-правового статусу, звичайно ж, не вичерпує тих проблем, що існують, багато з них потребують вирішення на законодавчому рівні.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження сформульовано низку висновків і пропозицій, запропоновано авторське визначення деяких категорій адміністративного права. Не претендуючи на остаточне вирішення окреслених у дисертаційному дослідженні проблем, пропонуються власні погляди на шляхи підходу до найбільш складних теоретичних питань теорії адміністративно-правового статусу та його структури.

1. Аналіз визначень ринку цінних паперів свідчить, перш за все, про те, що усі вони тяжіють до економічної науки, тому безперечно необхідно визначити та характеризувати ринок цінних паперів з точки зору адміністративного права. Ринок цінних паперів пропонується визначити як систему правовідносин, що складаються між його учасниками з приводу випуску та обігу цінних паперів, створення і функціонування елементів його інфраструктури. Такий підхід до визначення аналізованого терміна „ринку цінних паперів”, на наш погляд, є найбільш оптимальним.

2. Стверджується, що адміністративно-правовий статус суб’єктів, що діють на ринку цінних паперів залежить прямо пропорційно від того, якою буде модель адміністративно-правового регулювання економічних відносин взагалі і ринку цінних паперів, зокрема.

Зазвичай виокремлюють дві основні моделі регулювання державою ринку цінних паперів.

Перша модель – регулювання фондового ринку зосереджується переважно в державних органах, і лише невелика частина повноважень щодо нагляду, контролю, встановлення обов’язкових правил поведінки передається державою саморегульним організаціям професійних учасників ринку.

Друга модель – максимально можливий обсяг повноважень передається саморегульним організаціям, значне місце в контролі займають не жорсткі нормативні приписи, а переговорний процес, індивідуальні узгодження з професійними учасниками ринку, і при цьому держава зберігає за собою

основні контрольні функції, можливості у будь-який момент втрутитись у процес саморегулювання.

На підставі проведеного дослідження робиться висновок про те, що в Україні склалася змішана система державного регулювання ринку цінних паперів, яка характеризується змішаною (банківська і небанківська) моделлю ринку цінних паперів і як наслідок – Національний банк і небанківські державні органи в ролі регулюючих інстанцій; масштабна приватизація, за якої значна частина державних підприємств перетворюється на акціонерні товариства, створюються інвестиційні фонди, здійснюється у великих масштабах первинне розміщення акцій приватизованих підприємств, що, у свою чергу, викликає активне втручання в регулювання ринку цінних паперів Фонду державного майна України.

3. Враховуючи те значення, яке має ринок цінних паперів в економіці, він є сферою регулювання як з боку приватного права, так, не меншою, а навіть більшою мірою – з боку публічного права. Тому, на наш погляд, на ринку цінних паперів складаються правовідносини двох типів – правовідносини приватного та правовідносини публічного права. І для правовідносин публічного права характерною є наявність обов'язкового суб'єкта – органу публічної влади. Таким чином, ми до суб'єктів ринку цінних паперів відносимо також і органи, які здійснюють державне регулювання діяльності на цьому ринку.

4. Детальний розгляд поняття та змісту адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами дозволив віднести його до одного з видів спеціальних адміністративно-правових статусів, специфіка якого визначається участю суб'єкта в особливих економічних відносинах, пов'язаних з обігом цінних паперів, та дати йому відповідне визначення.

Спеціальний адміністративно-правовий статус торговців цінними паперами – це сукупність їх правосуб'єктності, прав, обов'язків, законних інтересів, а також правових передумов та обмежень, передбачених нормами адміністративного права, що визначають їх місце серед інших учасників ринку цінних паперів.

5. Виокремлюється ще два статуси торговців цінними паперами, які якісно існують паралельно: матеріальний і такий, що йому кореспондує, процесуальний. Більше того, саме наявність процесуального статусу дозволяє нам говорити про те, що існують процесуальні (процедурні) гарантії реалізації адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами. Причому йдеться у цьому випадку не про загальний адміністративно-процесуальний статус, а про особливий (спеціальний) адміністративно-процесуальний статус, характерний для окремих проваджень, реалізація якого пов'язана зі стадіями, етапами або окремими процесуальними діями.

6. Набуття адміністративно-правового статусу відбувається шляхом легалізації (легітимації), яка поруч із державною реєстрацією включає в себе також ліцензування. Слід з цього приводу зазначити, що легітимація торговців цінними паперами є одним із видів юридичного процесу, що складається з окремих адміністративних проваджень, що здійснюються у взаємовідносинах

між органами виконавчої влади і не підпорядкованими їм юридичними особами. Ці адміністративні провадження поділяють на такі види: реєстраційні, ліцензійно-дозвільні, контрольно-наглядові.

7. Проведений науковий та практичний аналіз критеріїв професійної діяльності на ринку цінних паперів, підтверджує необхідність уточнення цього поняття, змісту і умов здійснення такої діяльності. Зокрема, пропонується не вважати професійною діяльністю на ринку цінних паперів придбання цінних паперів не з метою спекуляції, а для інвестицій, крім цього, обґрунтовується теза про необхідність на законодавчому рівні визначити критерії професійної діяльності на ринку цінних паперів.

Проведеним дослідженням не вичерпується усі аспекти проблеми забезпечення певним змістом адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами. Планується продовження розробки тематики, що стосується адміністративно-правових статусів колективних суб'єктів. Результати такої розробки можуть бути використані в науковій та практичній діяльності як державних органів, що в межах своїх повноважень здійснюють контроль за діяльністю професійних учасників ринку цінних паперів, так і власно такими учасниками.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Дідич О.В. Деякі питання визначення адміністративної відповідальності // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Вип. №11. – Одеса: Юрид. літ-ра. – 2001. – С. 409 – 412.
2. Дідич О.В. Деякі проблеми інституту адміністративної відповідальності юридичних осіб в Україні // Актуальні проблеми політики. – Одеса: Юрид. літ-ра. – 2001. – С. 718 – 724.
3. Дідич О.В. Державне регулювання професійної діяльності на ринку цінних паперів як засіб запобігання порушенням у цій сфері // Актуальні проблеми держави і права. – Зб. наук. праць. – Вип. 15. – Одеса: Юрид. літ-ра. – 2002. – С. 198 – 202.
4. Дідич О.В. Особливості адміністративно-правового регулювання ринку цінних паперів // Актуальні проблеми держави і права. – Зб. наук. праць. – Вип. 16. – Одеса: Юрид. літ-ра. – 2002. – С. 325 – 329.
5. Дідич О.В. Деякі проблеми ліцензування професійної діяльності на ринку цінних паперів // Актуальні проблеми держави і права. – Зб. наук. праць. – Вип. 18. – Одеса: Юрид. літ-ра. – 2003. – С. 339 – 343.

АНОТАЦІЯ

Дідич О.В. Адміністративно-правовий статус торговців цінними паперами. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес;

фінансове право; інформаційне право. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2004 р.

У дисертації досліджуються наукові та практичні положення адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами. Проведено аналіз поняття ринку цінних паперів, як того середовища, у якій торговці, власне, реалізують свій статус, розглянута класифікація ринків цінних паперів.

Проаналізовані особливості адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами в залежності від ступеню втручання держави у функціонування ринку цінних паперів (залежність статусу від моделі управління ринком цінних паперів).

Сформульовано поняття загального адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами та спеціального адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами.

Розглянуто структуру та елементи статусу торговців, у тому числі права та обов'язки, інтереси торговців та гарантії їх реалізації, адміністративна відповідальність.

Виходячи з існуючого правового регулювання адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами та його елементів, пропонуються способи та форми вдосконалювання українського законодавства. Результати роботи можуть бути використані у правотворчій та правозастосовчій практиці.

Ключові слова: адміністративне право, адміністративно-правовий статус, адміністративно-правовий статус торговців цінними паперами, фінансові посередники, ринок цінних паперів.

АННОТАЦИЯ

Дидыч А.В. Административно-правовой статус торговцев ценными бумагами. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.07 – теория управления; административное право и процесс; финансовое право; информационное право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2004 г.

В диссертации исследуются научные и практические положения административно-правового статуса торговцев ценными бумагами. Проведен анализ понятия рынка ценных бумаг, как той среды, где торговцы собственно реализуют свой статус, рассмотрена классификация рынков ценных бумаг.

Проанализированы особенности административно-правового статуса торговцев ценными бумагами в зависимости от степени вмешательства государства в функционирование рынка ценных бумаг (зависимость статуса от модели управления рынком ценных бумаг).

Исследованы элементы взаимодействия между торговцами ценными бумагами и другими профессиональными участниками фондового рынка, между торговцами ценными бумагами и государственными органами

регулирования рынка ценных бумаг.

Таким образом, от модели рынка ценных бумаг, принятой в том или ином государстве, степени централизации управления в государстве и автономии регионов, зависит структура государственных органов, которые регулируют фондовый рынок (необходимо подчеркнуть, что общей тенденцией является создание самостоятельных ведомств – комиссий по ценным бумагам), а так же статус участников такого рынка, объём их прав та обязанностей.

Сформулировано понятие общего административно-правового статуса торговцев ценными бумагами и специального административно-правового статуса торговцев ценными бумагами. Кроме этого, обосновывается необходимость различать материальный и процессуальный статус, которые являются корреспондирующими. Более того, именно наличие процессуального статуса позволяет говорить о существовании процессуальных (процедурных) гарантий реализации административно-правового статуса торговцев ценными бумагами. При чём в этом случае имеется в виду не общий административно-процессуальный статус, а особенный (специальный) административно-процессуальный статус, характерный для отдельных производств, реализация которого связана с определёнными стадиями, этапами или отдельными процессуальными действиями.

В диссертации рассмотрено правовое регулирование легитимации торговцев ценными бумагами как юридических лиц и, что наиболее важно, регулирование лицензионного производства, как содержательное оформление административно-правового статуса торговцев ценными бумагами. Не смотря на значительную инструктивность лицензионного производства, в работе рассмотрены некоторые проблемные вопросы, относительно определения „профессиональной деятельности торговцев ценными бумагами”, в связи с чем, предлагаются пути решения этой проблемы на научном уровне и на уровне законодательства.

Рассмотрена структура и элементы статуса торговцев, в том числе права и обязанности, законные интересы торговцев и гарантии их реализации, административная ответственность.

В диссертации закреплено, что конструирование понятия „административно-правовой статус торговцев ценными бумагами” в значительной мере зависит от его элементов, которые, будучи взаимосвязанными, органично взаимодействуют между собой, составляют одну целостную конструкцию. Проведенный анализ элементов административно-правового статуса, является важным как с теоретической, так и с сугубо практической точек зрения, так как он позволяет выделить те существенные моменты в действующем законодательстве, регулирующие административно-правовой статус торговцев ценными бумагами, которые в свою очередь, могут сыграть важную роль при усовершенствовании действующего законодательства.

Таким образом, к элементам административно-правового статуса

торговцев ценными бумагами относятся административная правосубъектность, субъективные права, обязанности, законные интересы, гарантии их реализации, правовые предпосылки и ограничения. Как один из элементов выделяется так же административная ответственность.

Проанализированы общие теоретические положения административной ответственности юридических лиц и торговцев ценными бумагами в частности. Административная ответственность как вид юридической ответственности, замыкает процессуальный цикл государственного управления, направленного на организацию общественных отношений.

В диссертации представлены определения административной ответственности многих ученых, что свидетельствует об огромном интересе к этому институту, про ту роль, которую он выполняет в механизме реализации прав и обязанностей. Не смотря на достаточную исследованность института административной ответственности, в диссертации рассмотрены некоторые проблемные вопросы административной ответственности юридических лиц.

Исходя из существующего правового регулирования административно-правового статуса торговцев ценными бумагами и его элементов, предлагаются способы и формы усовершенствования украинского законодательства. Результаты работы могут быть использованы в правотворческой и правоприменительной деятельности.

Ключевые слова: административное право, административно-правовой статус, административно-правовой статус торговцев ценными бумагами, финансовые посредники, рынок ценных бумаг.

SUMMARY

A.V. Didych. Administrative-legal status of securities dealers.

Manuscript copy.

Dissertation on competition for scientific degree of jurisprudence candidate by speciality 12.00.07 – management theory, administrative law and trail, finance law, informational law. – Odessa National Juridical Academy, Odessa, 2004.

Scientific and practical positions of administrative-legal status of securities dealers are studied in dissertation. There was realized analysis of equity market conception as a surrounding where dealers realized their status, the classification of equity markets was examined.

The peculiarities of administrative-legal securities dealers' status were analysed depending on intervention of state into equity market functioning (status dependence on equity market management model).

The conceptions of general administrative-legal status and special administrative-legal status of securities dealers were formulated.

Structure and elements of securities dealers' status were examined, including rights and duties, interests of dealers and status realization guarantees, administrative responsibility.

Starting from existent legal regulation of administrative-legal securities dealers' status and its elements, the methods and forms of improvement of Ukrainian legislation are offered. The results of work can be used in lawmaking and law enforcement practice.

Key words: administrative law, administrative-legal status, administrative-legal status of securities dealers, financial intermediaries, securities market.